

1

Barcelona, mei 1901

In de oude binnenstad weergalmde het geschreeuw van honderden vrouwen en kinderen. ‘Staakt allen! Sluit de winkels! Houd de wagens tegen! Doe de blinden dicht!’ De vrouwen, die een mobiele stakerspost hadden gevormd, velen met een kleintje op de arm of worstelend met een kind aan de hand dat zich probeerde los te rukken om zich bij de grotere kinderen te voegen die vrij rondliepen, trokken door de straten van de oude binnenstad om arbeiders en koopmannen die hun werkplaats, zaak of winkel nog niet hadden gesloten, op te roepen het werk onmiddellijk neer te leggen. De meesten lieten zich overtuigen door de stokken en ijzeren staven die de vrouwen in de lucht hieven, al moest daarvoor soms wel eerst een etalageraam sneuvelen of een felle woordenwisseling plaatsvinden.

‘Het zijn vrouwen, hoor!’ riep een oude man vanaf een balkon op de eerste verdieping, pal boven het hoofd van een boze winkelier die tegen een groepje vrouwen tekeering.

‘Ja Anselmo, maar...’ De koopman keek naar boven.

Zijn uitvlucht werd gesmoord door de joelende, scheldende mensen die stonden toe te kijken vanaf andere balkons van de oude, dicht op elkaar staande huizen met afgebladderde muren vol scheuren en vochtplekken die bewoond werden door arbeiders en eenvoudige mensen. De man perste zijn lippen op elkaar, schudde zijn hoofd en sloot zijn zaak terwijl een aantal vuile, armoedig geklede kinderen erbij stond te juichen en de draak met hem stak. Sommige omstanders zagen de plagerijen van deze stakers in de dop breed glimlachend aan; de winkelier was niet geliefd in de wijk. Hij verkocht door hem zelf vervaardigde espadrilles. Op de pof verkopen deed hij niet. Hij glimlachte nooit en groette ook nooit.

Het troepje kinderen bleef hem uitjouwen totdat de politie die de mobiele stakerspost volgde, hen bijna genaderd was. Toen stoven ze weg, achter de meute aan die de tocht nog steeds voortzette door het middeleeuwse Barcelona, met zijn stegen die even kronkelig als donker waren. Het schitterende voorjaarslicht van die meimaand reikte in de nauwe stadsbebouwing niet verder dan de hoogste verdiepingen van de gebouwen die zich boven het plaveisel verhieven. De mensen op de balkons hielden zich stil toen de agenten van de guardia civil langskwamen, sommigen te paard, met hun sabel in de schede, de meesten met een strak gezicht en een spanning die af te lezen was aan hun bruuske bewegingen. Beide partijen waren zich bewust van het dilemma waar deze mannen voor stonden: ze dienden illegale stakersposten uiteen te drijven, maar waren niet bereid vrouwen en kinderen te lijf te gaan.

In Barcelona waren de arbeidersrevoltes nauw verbonden met vrouwen en kinderen. Het kwam vaak voor dat zij hun mannen zeiden in de luwte te blijven bij het voeren van gewelddadige acties. ‘Tegen ons durven ze niet op te treden, en wij krijgen de zaak wel plat,’ was hun argument. En zo ging het ook in deze meimaand van 1901, toen de arbeiders de straat op waren gegaan nadat de trammaatschappij eind april de werknemers die staakten had ontslagen en daarvoor in de plaats werkwilligen had aangenomen.

Van de algemene staking die de arbeidersbonden voor ogen hadden om de belangen van de tramconducteurs te beschermen was nog lang geen sprake en al hadden er zich wat gewelddadigheden voorgedaan, de guardia civil leek de situatie in de stad onder controle te hebben.

Opeens steeg er uit honderden vrouwenkelen een luid geschreeuw op nadat zich onder hen het bericht had verspreid dat er op de Ramblas een tram reed met werkwilligen erin. Ze begonnen te schelden en te dreigen: ‘Onderkruipers! Klootzakken! Eropaf!’

In looppas, en soms zelfs bijna rennend, trokken de vrouwen door de Carrer de la Portaferriosa om op de Rambla de les Flors uit te komen, langs de Boqueria, een markt die niet zoals die van Sant Antoni uit een bestemmingsplan was voortgesproten, maar was ontstaan doordat verkopers het plein van Sant Josep hadden bezet, een schitterende, door portalen omsloten ruimte. Uiteindelijk kregen deze marktkooplui hun zin en werd het plein overdekt met provisorische daken en zeildoek,

waardoor de portalen van de omringende gebouwen dienstdeden als muren van de nieuw ontstane markt. De traditionele, uit gietijzeren constructies opgetrokken bloemenkraampjes die aan weerszijden langs de hele Rambla de les Flors stonden, waren gesloten. Niettemin bleven de bloemenverkoopsters, velen met hun handen in de zij, uitdagend naast hun nering staan om die waar nodig te verdedigen. Alleen op dit stuk van de Ramblas werden bloemen verkocht. Op de markt van de Boqueria stonden onafzienbare rijen huifkarren met paarden stil, op slechts enkele passen afstand van de tramrails. De dieren reageerden nerveus op alle geschreeuw en de toestromende vrouwen. Maar die letten nauwelijks op de onrust van de steigerende paarden en de heen en weer hollende knechten en kooplieden. De tram die van de Rambla de Santa Mònica naar Gràcia reed kwam eraan.

Dalmau Sala had op zijn route door de binnenstad samen met vele andere mannen zwijgend de mobiele stakerspost van vrouwen en kinderen gevolgd, achter de guardia civil aan. Hier, in de open ruimte die de Ramblas bood, had hij meer overzicht. De chaos was er compleet. Paarden, wagens en kooplui; nieuwsgierig rondrennende omstanders; agenten die zich in formatie opstelden tegen de brede rij vrouwen en kinderen tegenover hen, een menselijk schild dat hen scheidde van de gelederen van de vrouwen die op de tramrails stonden om het voertuig tegen te houden.

Dalmau voelde een rilling over zijn hele rug gaan toen hij zag dat sommige vrouwen hun kleintjes in de lucht staken, naar de agenten toe. De wat grotere kinderen hielden zich met grote ogen angstig aan de rok van hun moeder vast en keken niet-begrijpend om zich heen, terwijl de door de sfeer overmoedig geworden pubers de agenten begonnen uit te dagen.

Het was nog maar een jaar of vijf geleden dat Dalmau zelf zo brutaal tegen de politie had gedaan. Zijn moeder, die achter hem stond, had gerechtigheid en sociale hervormingen geëist en hem aangespoord tot de strijd, net als de meeste moeders die hun kinderen voor zich zetten om voor zaken te vechten die ze nog belangrijker achtten dan hun eigen lichamelijke integriteit.

De schreeuwende vrouwen brachten Dalmau heel even in een roes, die hij kende van de keren dat hij als een blok voor de agenten was gaan staan. Ze hadden zich toen goden gevoeld. Ze vochten voor de

arbeiders! De guardia civil en het leger hadden een paar keer naar hen uitgehaald, maar dat zou vandaag niet gebeuren, zei Dalmau bij zichzelf terwijl zijn blik naar de vrouwen gleed die een front tegen de tram vormden. Nee. Dit was geen dag waarop de sterke arm der wet vrouwen zou aanvallen. Hij voorvoelde het, wist het.

Het duurde niet lang voor hij hen in het oog kreeg. Op de eerste rij, vóór alle anderen, met uitdagende blik, alsof ze alleen al daarmee de tram naar Gràcia konden tegenhouden. Hij glimlachte. Was er iets wat zulke blikken niet voor elkaar kregen? Montserrat en Emma, zijn zus en zijn verloofde, onafscheidelijk, verenigd in het ongeluk, verenigd in de arbeidersstrijd. De naderende tram liet zijn bel horen. De zon, die door het bladerdek van de bomen op de Ramblas heen glipte, ontlokte vonken aan de wielen en andere metalen onderdelen van het treinstel. Slechts een enkele vrouw liep achteruit. Dalmau maakte zich lang. Hij was niet bang dat hun iets overkwam. De tram zou beslist stoppen. De vrouwen en de agenten hielden zich stil, waren alert. Nieuwsgierige omstanders hielden hun adem in. De vrouwen op de rails leken boven zichzelf uit te groeien, onverzettelijk, koppig, bereid om te worden overreden.

Hij stopte.

Er barstte een gejuich uit terwijl de weinige passagiers die het hadden gewaagd de tram te nemen en op het bovendee van de wagon in de openlucht in de zon waren gaan zitten, struikelend naar beneden kwamen om achter de machinist en de conducteur aan te ontsnappen, allemaal werkwilligen die al van de tram waren gesprongen voordat deze tot stilstand was gekomen.

Dalmau keek naar Emma en Montserrat, die beiden glimlachend een gebalde vuist in de lucht hieven, en samen met de andere vrouwen euforisch hun overwinning vierden. Nog geen minuut later liepen de honderden vrouwen op de tram af. 'Kom op! Weg met dat ding!' De agenten van de guardia civil wilden hen tegenhouden, maar zagen het schild van kinderen voor zich opdoemen. Vele handen leunden tegen de zijkant van het treinstel. Degenen die niet bij de tram konden komen, duwden tegen de ruggen van de staaksters voor hen.

'Duwen!' riepen een paar vrouwen in koor.

'Harder!'

De tram wankelde op zijn ijzeren wielen.

‘Harder! Harder, harder...’

Eén, twee... De tram schommelde mee op het steeds snellere tempo waarin de vrouwen elkaar opzweepten. Vlak voor het treinstel kantelde klonk er een luid gebrul op uit de honderden kelen. Door dit kabaal heen waren de geluiden te horen van versplinterend hout en tegen elkaar ketsend ijzer. De tram en de vrouwen werden omgeven door een wolk van stof.

De relatieve stilte na het omvallen van de tram werd door een kreet verbroken.

‘Op onze gezondheid en de revolutie!’

‘Leve de anarchie!’

‘Algemene staking!’

‘Dood aan de geestelijken!’

Meer werk en een beter dagloon. Inkorting van de uitputtende werkdagen. Stop de kinderarbeid. Weg met de macht van de kerk. Meer zekerheid. Fatsoenlijke woningen. Verdrijving van de geestelijken. Gezondheid. Openbaar onderwijs. Betaalbare levensmiddelen... Op de Rambla de les Flors weerklonken in duizendvoud allerlei eisen die werden overgenomen door een steeds groter wordende massa van eenvoudige mensen die zich bij de arbeidersvrouwen voegden en vurig voor hen applaudisseerden.

Emma en Montserrat stonden zwetend en met vuile, zwarte gezichten van het opwaaiende stof opgewonden te springen, ze vuurden de andere vrouwen aan en maakten aanstalten om boven op de tram te klauteren.

Dalmau kreeg kippenvel toen hij de twee jonge vrouwen zag. Dapper! Betrokken! Hij dacht terug aan de keren dat ze samen met de moeders en de vrouwen van de arbeiders de straat op waren gegaan om op te komen voor bepaalde rechten. Hij was nog geen twee jaar ouder dan zij, maar toch waren deze twee meisjes, alsof ze daar als vrouw toe verplicht waren, dapperder dan hij geweest, en hadden ze tegen de guardia civil geschreeuwd en gescholden en die zelfs uitgedaagd. En nu stonden ze boven op een tram die ze eigenhandig omvergeworpen hadden. Dalmau beefde, hief toen een vuist en voegde zich bij de eisen en leuzen schreeuwende mensen.

Het kabaal en de emoties gierden nog steeds door Dalmau heen terwijl hij de Passeig de Gràcia af liep, op weg zijn naar zijn werk in de op een open terrein gelegen keramiekfabriek in Les Corts, aan de rand van de Riera de Bargalló. Hij had niet met de twee meisjes kunnen praten, want toen hij dat eenmaal had willen doen, was de guardia civil inmiddels zo nerveus geworden dat de vrouwen van de stakerspost zich gedwongen zagen uit elkaar te gaan en zich met hun kinderen alle kanten op te verspreiden. Misschien waren Montserrat en Emma wel erg opgefallen, bedacht Dalmau. Vast en zeker, zei hij bij zichzelf en hij schopte glimlachend tegen een afgefallen boomblad. Wie zou die twee boven op de tram staande vrouwen over het hoofd hebben kunnen zien? Toch hadden ze zich snel onder de andere vrouwen begeven die op de markt van de Boqueria en in de Ramblas liepen. Vrouwen als alle andere, in een lange, op de enkels vallende rok, een hemd met veelal opgerolde mouwen, en daaroverheen een schort. Veel oudere vrouwen droegen een – meestal zwarte – hoofddoek, anderen hielden hun haar in een knot bijeen en bedekten hun hoofd niet. Het waren totaal andere vrouwen dan de rijke, elegante vrouwen die je op de Passeig de Gràcia kon zien flaneren.

Iedere dag, op de heen- of terugweg door die grote verkeersader van Barcelona, de gravenstad, genoot Dalmau ervan om naar zulke dames te kijken die trots met hun peuters tussen paarden en koetsen en hun in het wit geklede kindermisjes liepen. Borsten, buik en billen. Aan de hand van deze drie vormen moest je de ideale vrouwenfiguur bepalen, werd er gezegd. Net als de architectuur en andere kunsten had de vrouwenmode de ontwikkeling van het modernisme gevolgd en waren de stijve, middeleeuwse elementen, die aan het eind van de vorige eeuw nog in zwang waren, vervangen door ontwerpen die levendige vrouwen toonden, met korsetten die de natuurlijke vrouwelijke vormen in een soort wonderlijke kronkeling benadrukten: naar voren staande borsten, platte, ingehouden buiken, en billen die naar achteren sprongen, alsof ze elk moment konden aanvallen. Wanneer hij tijd had ging hij op een van de banken langs de allee zitten en maakte hij met houtskool schetsen van deze vrouwen, al droegen ze in zijn verbeelding nooit kleding en tekende hij ze naakt. Voeten, benen, enkels, vooral fijne, slanke enkels, met pezen strak als koorden, handen en armen. En halzen! Waarom alleen maar die drie

vormen, borsten, buik en billen? Hij hield van het vrouwelijk naakt, maar helaas kreeg hij niet de gelegenheid om met echte naakten te werken. Zijn baas, don Manuel Bello, had dat verboden. Mannelijke naakten mocht wel, maar vrouwelijke, nee. Als hij het als baas niet deed, zo zei don Manuel, dan Dalmau ook niet. Heel begrijpelijk als je de vrouw van don Manuel kende, dacht Dalmau glimlachend. Ze was kleinburgerlijk, reactionair, conservatief, en verstokt katholiek, tot in haar merg. Met deze eigenschappen, die haar echtgenoot allemaal met haar deelde, hield deze vrouw vast aan kleding die al een aantal jaren niet meer in de mode was en droeg ze nog steeds een tournure, een soort aan de ceintuur vastgeknoopte, opgevolde drapering die haar rokken aan de achterkant deed opbollen.

‘Net een slak,’ spotte hij toen hij Emma en Montserrat erover vertelde. ‘Helemaal voorovergebogen, en achter haar kont hangt het huisje dat ze overal met zich meedraagt. Echt, ik kan me haar niet naakt voorstellen!’

De twee lachten.

‘Heb je nog nooit het huisje van een slak af gehaald?’ vroeg zijn zus. ‘Je zet wat plukjes haar in plaats van voelsprietten op die slijmslak, en daar heb je je naakte rijke burgervrouwetje, slijmerig en wel, net als al die lui.’

‘Hou op! Bah!’ riep Emma terwijl ze Montserrat een duw gaf. ‘Maar waarom zou jij je andere vrouwen naakt moeten voorstellen?’ vroeg ze toen, zich tot Dalmau wendend. ‘Zijn de vrouwen in je huis niet goed genoeg?’

De laatste woorden sprak ze langzaam uit, met zachte, verleidelijke stem. Dalmau trok haar naar zich toe en kuste haar op de lippen.

‘Jazeker zijn die goed genoeg,’ fluisterde hij.

Eigenlijk had hij alleen maar gebruikgemaakt van erotische foto’s voor zijn studies van het vrouwelijk naakt, dat zijn leermeester hem verbood, en was Emma de enige die naakt voor hem geposeerd had. Toen Montserrat daarvan hoorde, wilde zij ook.

‘Ik kan mijn zus toch niet naakt schilderen?’ had hij gezegd.

‘Het gaat toch om kunst?’ had Montserrat gezegd en ze wilde haar hemd al uittrekken, maar Dalmau had haar hand gepakt om dat te verhinderen. ‘Ik vind de tekeningen die je van Emma hebt gemaakt, geweldig! Ze zijn zo... zinnelijk! Zo vrouwelijk! Ze lijkt wel een

godin! Je zou niet zeggen dat ze kokkin is. Zo wil ik er ook uitzien, niet als een ordinaire arbeidster die in een fabriek voor textielbedrukking werkt.’

Dalmau had even zijn ogen gesloten toen zijn zus aan haar geblonde rok had geplukt alsof ze hem uit wilde trekken.

‘Ik zou willen dat je mij ook zo tekende,’ herhaalde Montserrat.

‘Zou moeder dat wel leuk vinden?’ had hij gevraagd.

Montserrat trok een pruillip en schudde berustend haar hoofd.

‘Je hoeft je niet naakt te laten schilderen om te weten dat je net zo mooi bent als Emma,’ had Dalmau troostend gezegd. ‘Wie wordt er nou niet verliefd op jou! Iedereen is gek van je, ze staan voor je in de rij.’

Op de dag van de neergehaalde tram op de Ramblas was het al vrij laat toen Dalmau naar zijn werk ging en had hij geen tijd om zich te vermaken met het denkbeeldige naakt van de vrouwen van de burgerij die zich op de Passeig de Gràcia lieten zien. Hij had evenmin tijd om naar de modernistische bouwwerken te kijken die werden opgetrokken in de Eixample, de wijk waarmee Barcelona werd uitgebreid. In dit gebied buiten de stadsmuren was het omwille van militaire verdediging eeuwenlang verboden geweest om te bouwen, maar in de negentiende eeuw, toen de muren weggehaald waren, was het verstedelijkt geraakt. Mijnheer Bello moest niets hebben van de modernistische stijl, al deed hij wel goede zaken met de aannemers daar, die keramiek van zijn fabriek kochten.

‘Jongen,’ zei Bello toen Dalmau het eens waagde om hem op die tegenstrijdigheid te wijzen, ‘zaken zijn zaken.’ Hoe dan ook had het modernisme, net als met vrouwenkleding gebeurd was, na de Wereldtentoonstelling van 1888 in Barcelona voor grote veranderingen gezorgd, een ontwikkeling die conservatieve lieden liever negeerden. In de laatste tien jaar van de vorige eeuw waren vrouwen – hoewel bevrijd van de tournure die hen op slakken deed lijken – stijve, middeleeuws aandoende kleding blijven dragen. In hetzelfde decennium hadden ook architecten hun inspiratie in dat tijdperk gezocht in een poging de grootsheid van het middeleeuwse Catalonië te evenaren. Door de architect Domenèch i Montaner werden technieken zoals bijvoorbeeld schoon metselwerk met materialen uit eigen streek in ere hersteld. Hiermee construeerde hij het café-restaurant van de tentoonstelling van 1888, een imposant, oosters aandoend kasteel

met kantelen. Als eigenzinnige toets liet hij op de buitenmuren witte schilden van keramiek aanbrengen – een stuk of vijftig in plaats van de meer dan honderd die hij beoogd had – waarop de producten stonden afgebeeld die binnen geconsumeerd konden worden: een zeeman die jenever dronk, een juffrouw met een ijsje, een kokkin die een kop chocola maakte...

Een paar jaar later had de architect Puig i Cadafalch de bouw van Casa Amatller in de Passeig de Gràcia op zich genomen, een huis met gotische elementen dat met de symmetrie en het classicisme brak en Barcelona zijn eerste coloristische gevel gaf. Evenals Domenèch met zijn café-restaurant had gedaan speelde ook Puig met decoratieve elementen en verwerkte hij de voorliefdes van de eigenaar van het gebouw in een reeks bizarre diervoorstellingen: een hond, een kat, een vos, een geit; een vogel en een hagedisje als wachters; een kikker die glas blaast en een andere die het glas heft, een paar varkens die een vaas boetseren, een ezel die een boek leest en een andere die door zijn bril heen naar hem kijkt; een leeuw die idolaat is van fotografie naast een beer met een paraplu, een konijn dat metaal aan het smeden is terwijl een ander het dier water brengt, en een aap die op een aambeeld slaat.

Deze twee werken waren, naast vele andere die verandering, een andere opvatting van architectuur inluiden, volgens de leermeester van Dalmau de voorlopers van Casa Calvet in de Carrer Casp waarmee Antoni Gaudí afscheid begon te nemen van de historistische benadering, waar hij zich in de laatste decennia van de negentiende eeuw door had laten inspireren. Hij zocht naar architectuur waarin de materie beweging kreeg.

‘Beweging, in stenen!’ riep don Manuel Bello met een confuus gezicht uit.

‘Vrouwen en bouwwerken,’ zo vertrouwde hij Dalmau eens toe, ‘zullen zich stukje bij beetje losmaken van hun positie, hun uiterlijk, hun waardigheid en hun geschiedenis, en zich prostitueren. De eersten worden kronkelende slangen en de laatste onsamenhangende materie.’ Zuchtend en steunend ging hij met de rug naar Dalmau toe staan, alsof de wereld verging. Dalmau vertelde hem niet dat hij van vrouwen met slangenwelingen hield en dat hij de mensen bewonderde die smeedijzer, steen en zelfs aardewerk ogenschijnlijk in beweging konden zetten. Alleen een tovenaars, een magiër, een uitzonderlijk

schepper kon materie er voor de toeschouwer vloeiend uit laten zien!

Een grote, zwaar met klei beladen wagen die langzaam langszij kwam, bedaard getrokken door vier sterke percherons met krachtige, indrukwekkende hoofden, nekken en achterhanden en dikke, behaarde benen, deed de aarde trillen en haalde Dalmau uit zijn overpeinzingen. Toen hij opkeek zag hij de boordevolle achterkant van de wagen afsteken tegen de twee hoge schoorstenen van de fabrieksovens die voor hem opdoemden. MANUEL BELLO GARCÍA. TEGELFABRIEK. Dit stond te lezen op het uithangbord van blauw-wit keramiek boven de grote toegangspoort. Daarachter bevond zich een groot terrein met waterreservoirs en droogplaatsen, evenals pakhuizen, een kantoor en ovens. Het was een middelgrote fabriek waar serieproductie werd gedraaid maar waar ook bijzondere stukken werden gemaakt die architecten en bouwmeesters ontwierpen voor hun bouwwerken of voor allerhande bedrijven zoals winkels, apotheken, hotels en restaurants, die keramiek als een decoratief element bij uitstek beschouwden.

Het was Dalmaus werk: tekenen. Eigen ontwerpen maken die vervolgens in serie werden geproduceerd en in de catalogus van het bedrijf kwamen te staan; het ontwikkelen en concretiseren van de ideeën die bouwmeesters voor ogen hadden voor hun gebouwen of bedrijven, en die zij slechts schetsmatig weergaven; en ten slotte het uitvoeren van de modellen die de grote, modernistische architecten al perfect tot in detail hadden uitgewerkt.

‘Neemt u me niet kwalijk, don Manuel...’ Dalmau meldde zich op het kantoor annex atelier van zijn baas naast de burelen van de fabriek, op de eerste verdieping van een van de gebouwen van het complex. ‘Het was werkelijk een chaos in de binnenstad. Betogingen, charges van de politie.’ Hij dikte de zaak wat aan. ‘Ik moest bij mijn moeder en zus blijven.’

‘We moeten goed voor onze vrouwen zorgen, jongen.’ Don Manuel, die in streng, sober zwart gekleed ging zoals het betaamde, met daarbij een donkergroene, in een reusachtige knoop gestrikte das, knikte hem vanachter zijn mahoniehouten tafel toe. Zijn brede, dichte bakkebaarden en zijn eveneens dikke snor, die naadloos in elkaar overgingen, vormden een onberispelijke, scherp begrensde haarpartij die zijn kin en hals onbebaard liet. ‘Ze hebben ons nodig. Goed zo. Die anarchisten en vrijdenkers maken ons land kapot! Ik hoop dat de guardia civil

korte metten met ze heeft gemaakt. De harde hand! Dat verdienen die ondankbare schepsels. Geen zorgen, jongen. Ga aan je werk.'

De werkkamer van Dalmau grensde aan die van zijn leermeester. Ook hij werkte niet samen met de andere werknemers, maar had een eigen plek, een tamelijk grote ruimte waarin hij zich goed kon concentreren op zijn werk, dat op dat moment bestond uit het ontwerpen van een tegelserie met oosterse motieven: lotusbloemen, waterlelies, chrysanten, bamboestengels, vlinders, libellen...

Het had hem verscheidene jaren van zijn opleiding gekost aan de Llotja, de kunstacademie van Barcelona, om het tekenen van bloemen onder de knie te krijgen. Bloemen naar de natuur, bloemen van opzij gezien, bloemen in de schaduw... Eerst leerde hij ze tekenen, om ze uiteindelijk met olieverf vast te leggen. Op de Llotja-academie, waar hij op zijn tiende naartoe was gegaan en waar les werd gegeven in onder meer rekenkunde, geometrie, figuurtekenen, lijntekenen, siertekenen, tekenen naar de natuur en schilderen, was het vak toegepast tekenen een van de belangrijkste; tekeningen die werden gebruikt in de kunstnijverheid en fabricage. Zo was de Llotja-school ontstaan, om arbeiders die dit voor hun werk nodig hadden creatieve vaardigheden te leren die ze konden toepassen in de industrie.

Halverwege de negentiende eeuw begon de voorkeur echter uit te gaan naar de zuivere kunst boven de toegepaste, al werd de laatste – waarvan het tekenen van bloemen onderdeel was – nog steeds beoefend om de industrie van modellen te voorzien. In de gotische kunst hadden vooral botanische elementen als versiering gediend en aangezien er inspiratie was gezocht in de middeleeuwen werden deze nu gebruikt voor versiering van stoffen en kleding, de industrie waar Catalonië van leefde, en in de modernistische architectuur ook voor tegels en zuilen, mozaïek, smeedwerk, meubels en glaswerk, en eveneens voor de duizenden gipsen sculpturen die de gebouwen sierden.

Dalmau trok een stofjas aan over zijn beige, tot de knieën reikende kiel die samen met zijn van linnen en wol gemaakte broek van een onbestemde donkere kleur, een pet en zwarte, enkelhoge leren schoenen zijn gebruikelijke uitdossing vormde. Wanneer hij achter de berg schetsen op zijn bureau ging zitten en zijn potloden ordende verdwenen de stemmen, het gelach en geroep en de andere, soms harde geluiden uit de fabriek naar de achtergrond. Al zijn zintuigen

waren op zijn Japanse tekeningen gericht zodat hij zich een oosterse techniek eigen kon maken die niet realistisch was maar een gestileerde schoonheid nastreefde, zonder schaduw, naar westerse maatstaven geheel afwijkend, maar die zeer gewild was op een roerige markt die het andere zocht, het exotische, het moderne.

Zoals hij zich voor alle geluid had afgesloten, zo had ook de stilte die 's avonds over Barcelona viel in de al verlaten gebouwen geen vat op de geheel in zijn werk opgaande Dalmau. Bijna zonder iets te proeven had hij het middageten dat ze hem hadden gebracht opgegeten, alsof het iets hinderlijks was, en later kregen de mensen die hun hoofd om de deur staken om te zeggen dat ze naar huis gingen niet meer dan wat gebrom van hem ten antwoord. Don Manuel, die als een van de laatsten wegging, vormde daarop geen uitzondering. Nadat deze met zijn tong had geklakt, waarvan niet was te zeggen of dat van tevredenheid of van misprijzen was, keerde hij Dalmau, die niet op hem reageerde en zelfs niet van zijn tekeningen opkeek, de rug toe.

Nog een paar uur later werden de gaslampen waarmee zijn atelier verlicht werd lager gedraaid, zodat hij bijna in het donker kwam te zitten.

‘Wat is dat nou?’ vroeg Dalmau. ‘Wie is daar?’

‘Ik ben het, Paco,’ zei de nachtwaker, die het gas opdraaide zodat de werkkamer zich weer in licht hulde.

Het schijnsel van de lamp viel op de oude, gedrongen man. Het was een prachtkerel, maar hij mocht hier niet komen. Don Manuel had het personeel de toegang ontzegd tot de ateliers, waar half voltooid werk en schetsen en ontwerpen lagen die alleen mensen mochten zien die hij helemaal vertrouwde.

‘Wat doe jij hier?’ vroeg Dalmau verbaasd.

‘Don Manuel heeft gezegd dat ik je eruit moest gooien als je te lang bleef hangen.’ De man liet een tandeloze glimlach zien. ‘Het is onrustig in de stad, de mensen zijn erg van slag, en je moeder zal zich zorgen maken.’

Misschien had Paco gelijk. Hoe dan ook was door zijn komst de maag van Dalmau in opstand gekomen tegen het hongergevoel en aangezien hij plotseling ook voelde dat zijn ogen vermoeid waren besloot hij een eind aan de werkdag te maken.

‘Doe het licht maar uit,’ zei hij tegen de nachtwaker terwijl hij

zijn stofjas naar de kapstok in de hoek van de kamer wierp waar die ternauwernood aan een van de mouwen bleef hangen. ‘Is er nog wat gebeurd in de stad?’ Hij deed zijn schrijftafel dicht.

‘De toestand is verslechterd. De mobiele stakersposten van vrouwen en kinderen hebben overal in de binnenstad fabrieken en werkplaatsen met stenen bekogeld om ze tot sluiten te dwingen. Het schijnt dat ze vanochtend een tram omver hebben gehaald en daar zijn ze overmoedig van geworden.’

Dalmau slaakte een diepe zucht.

‘In het district Sant Martí is er ook zoiets gebeurd met de grote fabrieken daar. Er zijn politiebureaus overvallen. Kleine kinderen zagen hun kans schoon om streken uit te halen en hebben belastingkantoren in brand gestoken die ze waarschijnlijk eerst leeggeroofd hadden. Het is allemaal nogal chaotisch.’

Ze liepen via de trap naar het magazijn op de eerste verdieping.

Alvorens naar het uitgestrekte omringende fabrieksterrein te lopen waar overdag met klei werd gewerkt zei Dalmau gedag tegen twee kinderen die zeker niet ouder dan tien waren en op een deken op de grond woonden en sliepen. In de winter lagen ze vlak bij de warmte van de twee ovens, waar ze zich van verwijderden naarmate het weer beter werd. Het waren niet eens leerjongens. Ze deden van alles: schoonmaken, een boodschap doen, water halen... Allebei hadden ze familie, dat beweerden ze althans: arbeiders die in Sant Martí werkten, het Manchester van Catalonië, en die met meerdere gezinnen, opeen gepropt in gedeelde appartementen, een armoedig bestaan leidden. Sant Martí was hier een eind vandaan en het stoorde don Manuel niet dat deze kinderen in zijn fabriek woonden en een paar centen verdienden. Hij eiste alleen van ze dat ze ’s zondags naar de mis gingen in de parochie van de Heilige Maria del Remei. Het leek hun familie niet te deren dat de twee in een fabriek woonden, want er was nog nooit iemand naar hen komen vragen. Er waren kinderen die er slechter aan toe waren, bedacht Dalmau terwijl hij op weg naar de uitgang door het verwarde haar van een van hen streek. Een heel leger van zulke straatschoffies, waarschijnlijk meer dan tienduizend, zwierf bedelend en stelend door de straten van Barcelona en sliep in de openlucht, waar ook maar een plekje was om te liggen. Het ging om wezen of gewoon om verwaarloosde kinderen zoals deze twee,

die niet door hun familie konden worden gevoed of verzorgd.

‘Goedenavond, mijnheer,’ zei het ene kind. In zijn stem klonk geen enkele ironie door, de aanspreektitel was oprecht bedoeld.

Dalmau draaide zich om, beet op zijn lippen, zocht in zijn broekzak en wierp allebei een munt van twee cent toe.

‘U bent gul!’ Nu was er wel enige spot waarneembaar.

‘Kon je geen centen vinden?’ riep de andere jongen. ‘Je weet wel... de allerkleinste muntjes.’

‘Ondankbare schepsels!’ bromde de nachtwaker.

‘Laat maar,’ zei Dalmau glimlachend. ‘Besteed jullie geld goed.’ Hij ging mee in hun grappenmakerij. ‘Laat ik niet merken dat je je volpropt met eten.’

‘Wat zegt u nou,’ zei de eerste jongen, ‘mijnheer wil vast wel met ons mee-eten.’

‘Nee, dank je, een andere keer. Nodig vanavond je meisje maar uit,’ vervolgde Dalmau lachend terwijl hij naar de deur liep.

‘Met die vier cent kunnen we wel een hele lamsrug naar binnen werken!’ hoorde Dalmau achter zijn rug zeggen.

‘Met een flinke plas wijn erbij!’

‘Brutale donders,’ zei de nachtwaker nog eens.

‘Nee, Paco,’ protesteerde Dalmau, ‘het is toch al mooi dat kinderen die door hun familie in de steek zijn gelaten het leven met humor bezien?’

De oude man zweeg, terwijl Dalmau onder het keramieken uithangbord van de fabriek door liep en zijn ogen aan het licht van de maan liet wennen die over het open veld en de straten scheen waar nog steeds geen verlichting langs was aangebracht. Hij ademde de frisse nachtlucht in. De stilte om hem heen was gespannen, alsof het geroep van de demonstrerende stakers nog steeds in de lucht hing. Hij keek naar het landschap voor hem dat zich naar zee uitstreckte. Honderden hoge schoorstenen staken tegen het maanlicht af. Barcelona was een industriestad vol fabrieken, pakhuizen en allerlei soorten werkplaatsen. Sinds de negentiende eeuw werd er gebruikgemaakt van stoomenergie voor werkzaamheden die elders nog met mankracht werden uitgevoerd, wat samen met de invloed van buurlanden zoals Frankrijk en een eeuwenoude handels- en ondernemingsgeest tot gevolg had dat de stad zich kon meten met de meest ontwikkelde Europese ste-

den. De belangrijkste industrie van Barcelona was die van de textiel. Daarin was de helft van de arbeiders werkzaam. Niettemin waren in deze stad van inmiddels een half miljoen inwoners ook de metaal-, voedsel- en chemische industrie van belang, evenals de hout-, leer- en schoenenindustrie en de papier- en grafische industrie. De rijke industriëlen en de gegoede burgerij lieten het breed hangen, maar voor het gewone volk, de arbeiders, zag het er heel anders uit. Zeven dagen per week tien tot twaalf uur werken, tegen een armzalig loon. De afgelopen dertig jaar waren de lonen met dertig procent gestegen terwijl de prijzen van levensmiddelen zeventig procent hoger waren geworden. Er kwam steeds meer werkloosheid; de gemeentelijke slaaphuizen waren 's nachts tjokvol, en in de gaarkeukens werden er dagelijks duizenden rantsoenen voedsel uitgedeeld. Barcelona, zo bedacht Dalmau hoofdschuddend, was werkelijk bijzonder wreed voor degenen die hun gezondheid en hun leven, hun familie en hun kinderen opofferden om de stad groot te maken.

Montserrat was niet thuis en Emma ook niet. Die waren ongetwijfeld het succes van hun protestdemonstratie aan het vieren, misschien ergens op een bijeenkomst waar ze de acties voor de volgende dag lachend en juichend voorbereidden. Dalmau had er nog aan gedacht om naar het eethuis niet ver van de markt van Sant Antoni te gaan, maar hij kwam tot de slotsom dat, al was het eethuis misschien niet gesloten vanwege de staking, Emma daar nu toch niet aan het werk was.

Dalmau woonde met zijn moeder op de tweede verdieping van een oud gebouw midden in het historische centrum van de stad, in de Carrer de Bertrellans, een nauw steegje in de buurt van de Santa Anna-kerk, die ze bezig waren uit te breiden. Hun woning leek precies op al die andere dicht opeengepakte woningen in wijken als Sants, Gràcia, Sant Martí... Woningen in donkere, vochtige gebouwen van een stuk of vijf verdiepingen die via een nauwe trap te bereiken waren, zonder riolering, gas of elektriciteit. Voor stromend water waren ze afhankelijk van een gemeenschappelijk reservoir op het dak. Op iedere overloop bevonden zich een gedeeld privaat en diverse eendere woonhuizen: deze hadden een nauw gangetje dat naar een keuken annex eetkamer leidde die meestal ventilatie vanuit een binnenplaats kreeg, een kamertje met blinde muren en nog een kamer met een raam.